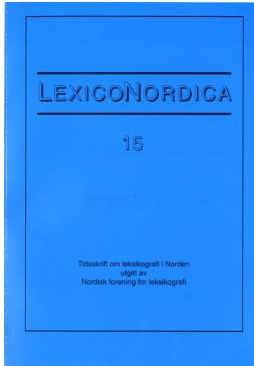

LexicoNordica

Forfatter:	Emma Sköldbberg [Natur och Kulturs Stora Svenska Ordbok]	
Anmeldt værk:	<i>Natur och Kulturs Stora Svenska ordbok</i> . Författare: Per Olof Köhler, Ulla Messelius. Projektledare och huvudredaktör: Christian Mattsson. Vetenskaplig ledning: Birgitta Hene. Granskare av etymologier: Rune Palm. Stockholm: Natur och Kultur.	
Kilde:	LexicoNordica 15, 2008, s. 317-333	
URL:	http://ojs.statsbiblioteket.dk/index.php/lexn/issue/archive	

© LexicoNordica og forfatterne

Betingelser for brug af denne artikel

Denne artikel er omfattet af ophavsretsloven, og der må citeres fra den. Følgende betingelser skal dog være opfyldt:

- Citatet skal være i overensstemmelse med „god skik“
- Der må kun citeres „i det omfang, som betinges af formålet“
- Ophavsmanden til teksten skal krediteres, og kilden skal angives, jf. ovenstående bibliografiske oplysninger.

Søgbarhed

Artiklerne i de ældre LexicoNordica (1-16) er skannet og OCR-behandlet. OCR står for 'optical character recognition' og kan ved tegngenkendelse konvertere et billede til tekst. Dermed kan man søge i teksten. Imidlertid kan der opstå fejl i tegngenkendelsen, og når man søger på fx navne, skal man være forberedt på at søgningen ikke er 100 % pålidelig.

Emma Sköldbberg

Natur och Kulturs Stora Svenska Ordbok

Natur och Kulturs Stora Svenska ordbok. Författare: Per Olof Köhler, Ulla Messelius. Projektledare och huvudredaktör: Christian Mattsson. Vetenskaplig ledning: Birgitta Hene. Granskare av etymologier: Rune Palm. Stockholm: Natur och Kultur.

Inledning¹

År 2001 kom Natur och Kulturs Svenska Ordbok ut. Den var en helt ny svensk definitionsordbok, som vände sig till personer som lär sig svenska, både ungdomar och vuxna (2001:X). Syftet med ordboken var att presentera svenska språkets ord och uttryck på ett så lättillgängligt sätt som möjligt. Natur och Kulturs Svenska Ordbok recenserades av Nina Martola i LN 9 (2002). Hon skrev bl.a. att den, trots en del brister, på många sätt var ett gediget arbete och att den utan vidare kunde rekommenderas. Martola konstaterade också att ordboken först och främst vände sig till icke-modersmålstalare, men att även personer med svenska som modersmål kunde ha utbyte av den eftersom den, på det stora hela, var överskådlig, systematisk och betydligt tillgängligare än mer omfattande ordböcker. I synnerhet kunde den tilltala personer som inte var så vana ordboksanvändare (2002:269–270).

Bokförlaget Natur och Kultur valde sedan att arbeta vidare med innehållet i boken. Arbetet resulterade 2006 i Natur och Kulturs Stora Svenska Ordbok, den ordbok som recenseras här. De personer som står bakom denna ordbok är i princip desamma som vid det tidigare verket. Författare är Per Olof Köhler och Ulla Messelius. Projektledare och huvudredaktör är Christian Mattson och för den vetenskapliga ledningen svarar Birgitta Hene. Rune Palm har granskat de etymologiska uppgifterna. Därutöver tillkommer mer än 15 granskare, redaktörer och bidragsgivare men här finns inte tillräckligt utrymme för att nämna dem alla.

¹ Tack till Sture Berg och Louise Holmer för givande diskussioner.

Stora skillnader mellan verken

Enligt förordet är Natur och Kulturs Stora Svenska Ordbok ”en kraftigt utökad version” av den tidigare utkomna Natur och Kulturs Svenska Ordbok. Men enligt min bedömning är skillnaderna mellan Natur och Kulturs Svenska Ordbok (hädanefter NoKSO) och Natur och Kulturs Stora Svenska Ordbok (hädanefter NoKSSO) så stora att det är svårt att se dem som mer eller mindre fullständiga versioner av samma ordbok.

För det första skiljer sig verken åt vad gäller yttre utseende och form. NoKSO är förvisso mycket elegant men ganska otymplig till formatet. NoKSSO är lika tjock men mer lätthanterlig tack vare att den är ca 2 cm högre och 2 cm smalare.

För de andra skiljer sig antalet förtexter i de båda ordböckerna markant åt. NoKSO innehåller bl.a. ett utförligt och klart läsvärt avsnitt på elva sidor som dels behandlar ämnen som språkinläring, ordkunskap och det (o)föränderliga ordförrådet, dels presenterar hur författarna resonerat kring valet av uppslagsord, böjningsangivelser, ordförklaringar etc. Vidare innehåller NoKSO bl.a. en åttasidig presentation av ett antal olika ordgrupper, t.ex. verb som kan kopplas till de fem sinnen. Dessutom presenteras ett antal ord som börjar med j-ljud, sj-ljud och tj-ljud. Motsvarande förtexter finns dock inte i NoKSSO. Som alla vet kan man undra om ordboksanvändare läser förtexterna, men jag anser ändå att de fyller en viktig funktion. Väsentligt i detta sammanhang är också att mycket av innehållet i förtexterna i NoKSO, t.ex. hur författarna resonerat när de formulerat betydelsebeskrivningarna, i hög grad också gäller för NoKSSO. Det är därför lite olyckligt att innehållet i förtexterna i den första ordboken tas för givet i den senare. Det är ju inte alls säkert att de som använder NoKSSO kan principerna för den tidigare boken på sina fem fingrar.

För det tredje framträder olikheterna mellan arbetena tydligt i själva ordboksdelen. För att illustrera dessa skillnader återges här en sida i vardera verket. I båda fallen presenteras den sida där bl.a. lemmat **hatt** behandlas.

H hastverk

372

hatt

- ett **hastverk**^v /hastvärk/ subst. (-verket, några -verk, -verken) något som är så snabbt gjort att det har blivit dåligt
- ett **hat** subst. (hatet, -, -) när man tycker mycket illa om någon/något ♦ *Hon kände ett glödande (= stort) hat mot orättvisor.*
- hata**^v verb (hatar, hatade, har hatat; vara hatad, hata!) tycka mycket illa om någon/något ♦ *Hon hatar människor som ljuger.* ♦ *Jag hatar fiskbullar.* ♦ *Jag hatar när det regnar.*
- hatisk** adj. (hatiskt, hatiska) som känner hat eller visar hat ♦ *en hatisk blick* ♦ *vara hatisk mot något*
- en **hatt** subst. (hatten, några hattar, hattarna)
1 ett klädesplagg som man har på huvudet → BILD
2 något som sitter överst på något ♦ *hatten på tuben* ♦ *hatten på en svamp*
- hatta**^v verb (hattar, hattade, har hattat; hatta!) vardagligt inte kunna bestämma sig utan göra eller tycka först en sak och sedan en annan sak ♦ *hatta hit och dit* ♦ *hatta fram och tillbaka*
- hattigt**^v adj. (hattigt, hattiga) vardagligt som inte kan bestämma sig utan gör eller tycker först en sak och sedan en annan sak ♦ *ett hattigt intryck* ♦ *en hattig början på en film*
- haussa**^v /håsa/ verb (haussar, haussade, har haussat; haussa!) – **haussa 'upp något**
1 få något att bli högre, t.ex. aktiekurser eller priser
2 vardagligt berömma någon/något på ett överdrivet sätt ♦ *Kritikerna har haussat 'upp den här filmen.*
- ett **hav** subst. (havet, några hav, haven) saltvattnet som finns runt jordens landområden ♦ *Kanarieöarna ligger mitt ute i havet.* ♦ *Båten sjönk ute på havet.* ♦ *Världens högsta berg når över 8 000 meter över havet.*
ett hav av något väldigt många eller väldigt mycket av något ♦ *ett hav av människor* ♦ *ett hav av blommor*
- havande**^v adj. (havande, havande) (om en kvinna) som har ett barn i magen
- ett **havandeskap**^v subst. (havandeskapet, några havandeskap, havandeskapen) den tid då en kvinna har ett barn i magen
- haverera** verb (havererar, havererade, har havererat; vara havererad)
1 gå sönder eller bli förstörd, t.ex. genom en olycka ♦ *Nu har motorn havererat.* ♦ *Reaktorn i kärnkraftverket havererade.*
2 misslyckas ♦ *Deras äktenskap havererade efter ett halvår.*
- ett **haveri** subst. (haveriet, några haverier, haverierna) när något går sönder eller blir förstört, t.ex. genom en olycka ♦ *flyghaveri* ♦ *motorhaveri* ♦ *reaktorhaveri*
- (en) **havre**^v subst. (havren, -, -) ett sädeslag som man t.ex. gör gryn och mjöl av
- några **havregryn**^v subst. (-, några -gryn, -grynen) små platta bitar av havre som man t.ex. kan koka gröt av
- havs** /håfs/ subst. (-) – **till havs** på havet
- en **havsörn**^v /håfsörn/ subst. (-örnen, några -örnar, -örnarna) en mycket stor rovfågel
- ett **heat** /hīt/ subst. (heatet, några heat, heaten) en del av en idrottstävling ♦ *Han vann i andra heatet så nu går han till final.*
- en **hed** subst. (heden, några hedar, hedarna) ett stort område där det mest växer mossa, gräs och små buskar ♦ *fjällhed*
- (en) **hedendom**^v subst. (hedendomen, -, -) en tro som inte har att göra med t.ex. kristendom, judendom eller islam
- (en) **heder** subst. (hedern, -, -)
1 ärlighet, god moral och ett gott rykte ♦ *kämpa för sin heder* ♦ *förlora sin heder*
2 ett tecken på att andra känner respekt för en person ♦ *Heder åt människor som är ärliga.* ♦ *Det ska hon ha all heder av. (= Det måste man berömma henne för.)*
göra heder åt något visa att man tycker 'om något ♦ *göra heder åt maten (= äta mycket)*
komma till heders (om något gammalt) bli använd igen ♦ *Nu har den gamla hatten kommit till heders igen.*

FIGUR 1. Ur Natur och Kulturs Svenska Ordbok (2001)

hatbrott^v (-brottet, några -brott, -brotten) ett brott som beror på att någon hatar en viss typ av människor, t.ex. invandrare eller homosexuella

hatisk (hatiskt, hatiska) som känner hat eller visar hat • *en hatisk blick* • *vara hatisk mot något*

hatkärlek^v (-kärleken, -, -) känsla som är en blandning av kärlek och hat

hatobjekt^v (-objektet, några -objekt, -objekten) en person eller sak som man hatar

hatt (hatten, några hattar, hattarna) **1** ett klädesplagg som man har på huvudet **2** något som sitter överst på något • *hatten på tuben* • *hatten på en svamp* **hattar** medlemmar av ett politiskt parti i Sverige på 1700-talet **under 'en hatt** på samma ställe **lyfta på hatten** gratulera och ge beröm **vara karl för sin hatt** ta ansvar för det som man tycker och gör **vara i hatten** vardagligt vara lite berusad

hatta^v (hattar, hattade, har hattat; hatta!) vardagligt inte kunna bestämma sig utan göra eller tycka först en sak och sedan en annan sak • *hatta hit och dit* • *hatta fram och tillbaka*

hattig^v (hattigt, hattiga) vardagligt som inte kan bestämma sig utan gör eller tycker först en sak och sedan en annan sak • *ett hattigt intryck* • *en hattig början på en film*

hat trick /hät-/ (-tricket, några -trick, -tricken) tre mål som en spelare gör i en och samma fotbollsmatch • *äkta hat trick (=tre mål i följd av samma spelare)*

haubits (haubitsen, några haubitsar eller haubitsar, haubitserna eller haubitsarna) ett tungt vapen som kan skjuta projektiler i en lång krökt bana

haussa^v /håsa/ (haussar, haussade, har haussat; haussa!) **haussa 'upp något** **1** få något att bli högre, t.ex. aktiekurser eller priser **2** vardagligt berömma någon/något på ett överdrivet sätt • *Kritikerna har haussat 'upp den här filmen.*

hausse /hås/ (hausser, några hausser, hausserna) när priserna och kurserna stiger, t.ex. på börsen

◆ **Hausse** är franska och betyder ”ökning, uppgång”.

haute couture /åtkotyr/ (haute couturen, -, -) mycket dyra kläder från de stora modehusen

hav (havet, några hav, haven) saltvattnet som finns runt jordens landområden • *Ön ligger mitt ute i havet.* • *Båten sjönk ute på havet.* • *Världens högsta berg når över 8 000 meter över havet.* **ett hav av något** väldigt många eller väldigt mycket av något • *ett hav av människor* • *ett hav av blommor* **havets frukter** skaldjur och bläckfiskar som man äter

hava^v en gammal form av → **ha**

havande^v (havande, havande) (om en kvinna) som har ett barn i magen

havandeskap^v (havandeskapet, några havandeskap, havandeskapen) den tid då en kvinna har ett barn i magen

-havare som har något • *försäkringshavare*

haver en gammal form av → **har**

hur som haver vardagligt hur som helst

haverera (havererar, havererade, har havererat; vara havererad) **1** gå sönder eller bli förstörd, t.ex. genom en olycka • *Nu har motorn havererat.* • *Reaktorn i kärnkraftverket havererade.* **2** misslyckas • *Deras äktenskap havererade efter ett halvår.*

haveri (haveriet, några haverier, haverierna) **1** när något går sönder eller blir förstört, t.ex. genom en olycka • *flyghaveri* • *motorhaveri* • *reaktorhaveri* **2** ett totalt misslyckande

havre^v (havren, -, -) ett sädeslag som man t.ex. gör gryn och mjöl av

havregryn^v (-grynet, några -gryn, -grynen) små platta bitar av havre som man t.ex. kan koka gröt av

havs /hafs/ (-) **till havs** på havet

havsband^v (-bandet, -, -) **i havsbandet** längst ut i skärgården vid det öppna havet

havskatt^v (-katten, några -katter, -katterna) en stor blågrön fisk som man kan äta och då oftast heter kotlettfisk

havskryssare^v (-kryssaren, några -kryssare, -kryssarna) en stor segelbåt som används t.ex. vid kappsegling

havsörn^v (-örnen, några -örnar, -örnarna) en mycket stor rovfågel

hbt-person^v (förkortning för **homosexuell, bisexuell, transsexuell**) (-personen, några -personer, -personerna) en person som är homo-, bi- eller transsexuell

headhunta^v /hædhanta/ (-huntar, -huntade, har -huntat; bli -huntad, -hunta!) skaffa fram en lämplig person till ett chefsjobb

headhunter /hædhunter/ (-huntern, några -huntrar, -huntrarna) en person som skaffar fram lämpliga personer till chefsjobb

headset /hædset/ (-setet, några -set, -seten) en båge med hörlurar och mikrofon som man sätter runt huvudet och som fungerar som en telefon

healing /hiliŋ/ (healingen, -, -) när man försöker förbättra någons hälsa på ett andligt sätt

hearing /hiring/ (hearingen, några hearingar, hearingarna) när man frågar ut experter eller dem som har makten

heat /hit/ (heatet, några heat, heaten) en del av en idrottstävling • *Han vann i andra heatet så nu går han till kvartsfinal.*

FIGUR 2. Ur Natur och Kulturs Stora Svenska Ordbok (2006)

En påtaglig skillnad mellan böckerna är t.ex. antalet definitioner. Av förord och baksidestexter att döma rör det sig om en drygt sextio-

procentig ökning av antalet definitioner i NoKSSO. Dels har många lemman tillkommit (se t.ex. **hat trick**, **haubits** och **haute couture**), dels redovisas fler betydelsemoment hos redan upptagna ord (jfr t.ex. **have-ri**). En annan konkret jämförelsepunkt är antalet ”idiom och uttryck”. I NoKSSO uppges det finnas ca 40 % fler sådana (jfr t.ex. fraserna under **hatt** ovan). Men de båda ordböckerna skiljer sig också åt beträffande t.ex. uttalsangivelser (jfr t.ex. **havsörn**), angivelser av obestämd artikel i marginalen vid substantiviska lemman (jfr **hatt**, **hav**) och explicita angivelser av ordklassstillhörighet (jfr **haverera**, **haveri**). Dessutom har drygt 1200 uppslagsord i NoKSSO försetts med etymologier (se under **hausse**). Ännu en skillnad är att illustrationerna i NoKSSO inte ingår i NoKSSO. Slutligen har ordböckerna också olika layout; den första boken ger ett betydligt luftigare intryck än den senare.

Sammanfattningsvis är olikheterna mellan de båda arbetena så stora att jag väljer att betrakta NoKSSO som en självständig produkt. Samtidigt kan jag inte låta bli att i detta sammanhang förhålla mig till NoKSSO, fundera över de skillnader som finns mellan verken samt försöka bedöma om förändringarna är till det bättre.

Ordbokens övergripande disposition

NoKSSO inleds med ett kort förord, teckenförklaringar, information om ordens placering, en översikt över hur artiklarna är uppbyggda, ett avsnitt med rubriken ”Uttal” samt referenslitteratur i urval. Sammanlagt ryms denna information på fem sidor. I dessa texter framkommer det bl.a. att w behandlas som en egen bokstav, något som infördes i SAOL 13 från samma årtal. Informationen om referenslitteratur är lite ovanlig, men i grunden positiv. Litteraturlistan innehåller drygt 20 titlar. I huvudsak rör det sig om språkvetenskapliga arbeten från 1980- och 90-talet, t.ex. studier om barns ordförståelse och om semantiska fält. I listan återfinns också olika typer av ordböcker och grammatikböcker. Däremot lyser metalexikografiska bidrag i princip med sin frånvaro och det är anmärkningsvärt. Man kan tycka att några bidrag ur t.ex. LexicoNordica och Nordiska studier i lexikografi borde ha haft en självklar plats i det sammanhanget.

Bland förtexterna finns också en förteckning över de lemman som är försedda med etymologiska uppgifter jämte en lista över de lemman som behandlas i specialartiklar. Det finns också två olika sammanställningar, dels en över Sveriges 25 landskap kompletterad med beteckningar på invånare och tillhörande adjektiv, dels en lista över värld-

dens länder med liknande tillhörande ord. Att författarna valt att inkludera dessa två sammanställningar är något förvånande. Innehållet i dem kan förvisso vara användbart vid produktion – det är ofta oklart hur olika nationsnamn och beteckningar på nationers invånare lyder och stavas. Men i NoKSO ingick dessa förteckningar i ett sammanhang. De var placerade i anslutning till ett antal ordgrupper (se ovan), men eftersom dessa ordgrupper inte är med i NoKSSO blir förteckningarna över landskap och länder mycket mer iögonfallande. Man kan också konstatera att många av orden i dessa listor (med några undantag, t.ex. *dalmas* och *dalkulla*) inte utgör lemman i ordboken. Lemman som **skåning**, **skånsk**, **fransman**, **fransyska** och **fransk** saknas alltså och det är lite synd.

På sidan 27, efter de olika förtexterna, börjar själva ordboksdelen, som omfattar 1220 sidor.

Ordbokens funktion och målgrupp

I en av förtexterna i NoKSO (2001:X) står det alltså att ordboken är en inlärningsordbok. Den är tänkt att användas dels av unga och vuxna studerande, dels av deras lärare som hjälp i undervisningen. Ordboken har därför vissa utmärkande drag, bl.a. det sätt som orden förklaras på, illustrationerna till vanliga ord och presentationen av ord i betydelsegrupper. I NoKSSO preciseras inte ordbokens funktion och tänkta målgrupp. Jag är lite osäker på hur man ska tolka detta. Å ena sidan kan man säga att de principer som gällde för NoKSO också torde gälla för den nya ordboken, eftersom den senare som sagt är en utökad version av den tidigare. Å andra sidan finns det skillnader mellan verken som kan tala för att NoKSSO är tänkt att användas på ett annat sätt och att den vänder sig till en annan och bredare målgrupp. Man måste alltså ta ordbokens innehåll till hjälp för att försöka utröna detta (se vidare om bokens funktion och målgrupp nedan).

Artiklarnas innehåll

I det följande kommer jag att diskutera den information som ges i artiklarna. Främst kommer jag att belysa hur ord som börjar på två av alfabetets bokstäver, nämligen d och p, beskrivs. Skälet till att jag valt just dessa är att de har behandlats tidigare i metalexikografiska sammanhang (se t.ex. Holm 1986 och Malmgren 1992).

Lemmaurval

Enligt förordet innehåller NoKSSO ca 37 000 definitioner. Det finns dock ingen uppgift om antalet lemman i boken, men eftersom många lemman innehåller flera betydelsemoment med egna definitioner är antalet lemman lägre.

Enligt förordet till NoKSSO täcker dessa ord, tillsammans med de idiom och uttryck som ingår i verket, mer än väl svenskans centrala ordförråd. Ordboken uppges redovisa mycket av det vardagliga talspråket, men också en mängd fackord och nya ord inom områden som mat och dryck, ekonomi, hälsovård och medicin. I boken förklaras även centrala termer inom bl.a. teknik, juridik och sport samt ett urval historiska företeelser och äldre ord.

Några ord som tillkommit i förhållande till NoKSO är frekventa och hämtade från olika ämnesområden. De har olika ursprung och stilnivå och är synnerligen befogade, t.ex. **dagbarnvårdare**, **dagpenning**, **datortomografi**, **debattör**, **pandemi**, **panini**, **pantad**, **paperback**, **pappersmassa** och **paraplyorganisation**. Jag har fått ett intryck av att författarna arbetat systematiskt för att undvika lemmaluckor. Till exempel har de inte bara lagt till den metrisk termen **daktyl** utan även **anapest**, **jamb** och **troké**.

Många av de ord som tillkommit i förhållande till NoKSO är dock ålderdomliga eller främmande och, vill jag påstå, inte särskilt frekventa i moderna texter (se t.ex. Språkbankens textmaterial, <<http://spraakbanken.gu.se/>>). En stor del av dem finns för övrigt inte heller med i Svensk skolordlista (2004) som upptar ett liknande antal lemman. (För en diskussion kring lemma- och idiomuppsättningen i det arbetet, se Malmgren 2005). I det följande återges några lemman som bidrar till att NoKSSO ger ett annat, och inte lika lättillgängligt, intryck i jämförelse med NoKSO:

dagerrotypi, dagort, dagöppning, dalkjusa, damaskenerstål, dam-jeanne, dandy, datja, debarkera, deciderad, debil

pagina, pagod, paletå, palimpsest, palindrom, palisander, palynolgi, pampusch, panasch, pandemonium, panegyrik, panta rei

Det finns givetvis ett värde i att behandla den här typen av lemman. Deras närvaro har heller inte, vad jag kan se, lett till att andra och kanske mer relevanta ord valts bort. Men det faktum att de tagits med säger dock något om den profil som författarna velat ge den nya ordboken i förhållande till den tidigare. Många av de utvalda lemmana står i kon-

trast till det enkla anslag som fortfarande kännetecknar ordboken, särskilt tack vare definitionerna (se vidare nedan). De tillagda lemmarna måste också relateras till en tänkt målgrupp. Frågan är om de personer som lockas och är i behov av den enkelhet som kännetecknar boken i övrigt är intresserade och behöver den typ av vokabulär som lemmarna ovan representerar.

Betoning och uttal

Liksom i NokSO anges betoningen hos de ord som ingår i NoKSSO i själva lemmarna. Den eller de vokaler som betonas markeras. Om vokalen är kort finns det en punkt under bokstaven (t.ex. **debatt**). Lång vokal markeras med ett streck (t.ex. **debut**). Med symbolen ^v visas att ordet har grav accent (t.ex. **delaktig^v**). Liksom Martola (2002:265) anser jag att systemet för angivelse av ordbetoning är enkelt och klart. Men jag håller inte riktigt med om att bruket av ^v är väl valt. Symbolen är inte särskilt genomskinlig, och jag har mött flera vana ordboksanvändare som inte förstått eller missförstått vad den står för.

I NoKSO är drygt en tredjedel av uppslagsorden försedda med uttalsbeteckning. Det gäller, som det står i Inledningen (2001:XVII), de ord som inte uttalas som de stavas. I NoKSSO har författarna arbetat efter delvis andra principer. Uttalet visas om ordet kan vara svårt att uttala även om man känner till grundreglerna för svenskt uttal (2006:8). För att, som det står, undvika allt för många upprepningar ger de uttalshjälp i särskilda små rutor som är inbakade i själva ordboksdelen. Uttal visas inte heller för sammansatta ord. Här får man söka uttalet på de enskilda orddelarna. Författarna har alltså, i förhållande till NoKSO, reducerat den information som ges explicit. Mycket av informationen finns fortfarande där, men den är inte lika lättillgänglig som tidigare.

Ordklasstillhörighet och böjningsmönster

En skillnad mellan NoKSO och NoKSSO är, som redan framgått, att angivelsen av obestämd artikel i marginalen framför substantiviska lemman saknas i NoKSSO. I den nya ordboken får användaren information om substantivens genus genom de böjningsformer som anges, men alltså inte på samma explicita sätt. En annan skillnad är att det i NoKSO anges ordklass endast för homografa ord. Den som vill veta vilken ordklass ett ord tillhör kan ofta ta böjningsangivelserna till hjälp. Detta

är dock inte möjligt när det rör sig om t.ex. pronomen, adverb och konjunktioner. Avsaknaden av information om ordklass bidrar till att vissa artiklar i ordboken kan upplevas som ofullständiga (se t.ex. lemmat **sju** som följs av endast ett tecken, nämligen ”7”).

Vad gäller böjning anges t.ex. substantiven i bestämd form singular samt obestämd och bestämd form plural. Den sistnämnda formen är inte standard i svenska lexikografiska arbeten – den anges exempelvis inte vid alla lemmen i SAOL och i NEO – men är ibland helt klart motiverad. Mitt intryck är att man här har gjort ett grundligt arbete och granskat språkbruket i autentiska texter och inte, som är lätt hänt, bara följt SAOL. Som exempel kan lemmat **fönster** (med angivelsen *fönstret, några fönster, fönstren*) anföras. I SAOL 13 anges också böjningsformen *fönsterna* även om den är föga belagd. Jag kan också notera att författarna till NoKSSO många gånger endast redovisar svenska böjningsändelser hos ord som lånats in från engelskan, t.ex. **designer** och **partner**. Det antyds alltså inte, som i t.ex. SAOL 13, att dessa ord kan böjas enligt engelskt mönster även i svenskan.

För samtliga verb har redaktionen valt att ange formerna presens, preteritum och supinum. Dessutom anges perfekt particip och imperativ ”om dessa former finns” (2006:7). För verbet **dyka** ser det ut på följande sätt: ”**dyka**^v <dyker, dök, har dykt; dyk!>”. Att författarna, när de endast redovisar några böjningsformer, väljer att ge imperativformen är knappast standard i svenska ordböcker. Den formen får därmed lite extra uppmärksamhet. I exemplet **dyka** är angivelsen av imperativformen morfologiskt motiverad och semantiskt-pragmatiskt tänkbar. Jag ifrågasätter dock valet av verb som anges ha imperativform. Vid några få verb, som t.ex. **dubbelbeskatta** och **personrösta**, anges ingen imperativform. Man skulle dock kunna tänka sig t.ex. en situation där människor uppmanas att personrösta. Däremot anges imperativformen till verb som **digna**, **domna** och **pansra**. Vid vissa verb är det, med tanke på definitionen, nästan omöjligt att tänka ut en möjlig kontext (se t.ex. **pirra** med betydelsen ’kännas lite nervöst’). Imperativformen *pirra!* upplever jag nästan som löjeväckande.

Betydelsemoment och betydelsebeskrivningar

Lemmana i ordboken är indelade i olika betydelsemoment som markeras med hjälp av en siffra med fet stil. Varje betydelse som redovisas får ett eget nummer oavsett vilket semantiskt förhållande betydelseerna har till varandra. Detta kan illustreras med lemmena **pall** och **piska**:

pall (...) **1** en stol utan ryggstöd **2** ett underlag av trä som man lastar varor på (...)

piska^{2v} verb (...) **1** slå ett djur eller en människa med en piska ♦ *piska en häst* **2** slå på t.ex. mattor för att få bort damm ♦ *piska mattor* **3** slå mot något ♦ *Regnet piskade mot fönsterrutan.*

Det kan alltså, som vid substantivet **pall**, röra sig om olika grundbetydelser eller, som vid verbet **piska**, om en grundbetydelse, en utvidgad användning av denna samt metaforisk användning av ordet.

Om man jämför med NoKSO kan man se att många betydelseangivelser tillkommit i NoKSSO. I NoKSO definieras t.ex. *dippa* endast med 'doppa t.ex. chips i dipp'. I NoKSSO har det tillkommit en betydelseangivelse, nämligen 'minska'. De tillagda betydelseangivelserna är i regel helt befogade och innebär en klar förbättring av ordboksinnehållet i NoKSSO förhållande till föregångaren.

Det står inte explicit i NoKSSO om hur författarna arbetat för att definiera orden. I föregångaren NoKSO står det dock att de velat ge definitionerna ett enkelt och vardagsnära språk utan att för den sakens skull göra avkall på precision och betydelsedjup (2001:Förord). För att för enkla har författarna t.ex. undvikit att använda långa sammansättningar, tunga substantivfraser och förkortningar i ordförklaringarna (2001:XIII). Allt tyder på att man fortsatt att arbeta efter dessa principer i NoKSSO. De allra flesta ord som ingår i definitionerna utgör också egna lemman, vilket givetvis är positivt.

Många betydelsebeskrivningar bedömer jag också som enkla och lättfattliga. Ordet *dubbelmoral* innebär 'när man säger att man tycker en sak men gör tvärtom'. Under lemmat **pastörisera** redovisas betydelsen 'hetta upp t.ex. mjölk så att bakterierna dör' och **dröppel** anges vara 'ett gammalt ord för gonorrhé'. Dessa exempel illustrerar också att författarna strävat efter att göra förklaringarna så konkreta som möjligt – även om det innebär att ordet och förklaringen inte alltid är utbytbara i en kontext. Detta blir extra tydligt då de, som vid **dröppel**, infogat en bruklighetskommentar i betydelsebeskrivningen.

Det är emellertid inte alltid så lätt att formulera definitioner så att innehållet i dem blir lättbegripligt och formen tydlig. Inte sällan uppstår problem på grund av oklara syftningar, vilket givetvis inte gynnar användarna. Som exempel väljer jag betydelseangivelsen hos **persienn** som lyder på följande sätt: "smala skivor i ett fönster som man kan höja och sänka och vinkla, t.ex. för att inte släppa 'in solljus eller för att ingen ska kunna se in". Ofta är det just bruket av relativsatser som vållar problem.

Språkexempel

Många definitioner kompletteras med ett eller flera redigerade språkexempel; sammanlagt rör det sig om över 31000. Exempelen, föregångna av tecknet ♦ och skrivna i kursiv, är antingen sammansättningar eller olika typer av fraser eller meningar. Många av dem är väl valda och förtydligar betydelsebeskrivningen på ett bra sätt:

partner (...) en person som gör något tillsammans med någon, t.ex. har ett företag eller ett förhållande ♦ *danspartner* ♦ *handelspartner* ♦ *kärlekspartner*

passé (...) gammal och som inte gäller längre ♦ *Skrivmaskiner är helt passé idag.*

Vid exempelvis lemmat **partner** kompletterar och förtydligar de givna sammansättningarna *danspartner*, *handelspartner* och *kärlekspartner* definitionen. Det syntaktiska exemplet vid lemmat **passé** indikerar att *passé* brukar föregås av adverbet *helt*. Dessutom ges exempel på något som anses vara passé i vår datoriserade värld, nämligen skrivmaskiner.

Av vissa språkexempel kan man också, mer eller mindre explicit, få information om kollokationer som lemmarna kan ingå i. I det följande diskuteras några av de varianter som finns i ordboken för att presentera sådan information:

diet (...) speciell mat och dryck, t.ex. när man är sjuk eller bantar ♦ *I hennes diet finns mest frukt och grönsaker.*

patiens (...) ett kortspel för en person där man ska lägga korten enligt vissa regler ♦ *Tycker du 'om att lägga (=spela) patiens?* ♦ *Patiensen gick 'ut (=Patiensen lyckades.)*

dialog (...) när två personer talar med varandra **föra en dialog** tala med varandra, t.ex. för att hitta en lösning

Under lemmat **diet** presenteras inga kollokationer (jfr t.ex. *hålla diet* och *sträng diet*). Vid **patiens** har kollokationer bakats in i exempel som förklaras. Vid **dialog** redovisas en kollokation som ett idiom eller uttryck (se vidare om dessa nedan). I NoKSSO finns det alltså många kollokationer, men det är svårt att se ett system för vilka som upptas i ordboken. Exempelen ovan illustrerar också problemet med att kategorisera olika typer av flerordsförbindelser. Det förefaller som om ogenomskin-

liga fraser placeras bland idiom och uttryck, men frågan är då vad förklarade språkexempel har för status.

Martola (2002:267–268) är i sin recension kritisk mot att NoKSO ger så lite valensuppgifter, särskilt med tanke på att ordboken riktar sig till inlärare. Samma kritik kan riktas mot NoKSSO. Förvisso kan man utifrån dels ordförklaringar, dels språkexempel dra slutsatser om hur många av orden konstrueras:

delge^v (...) låta någon få veta något

djävlas^v (...) vara elak mot någon eller ge någon en massa problem ♦
Han lämnade dörren öppen bara för att djävlas med henne.

dissa^v (...) **1** tycka att någon är mindre värd eller behandla någon på ett snobbigt sätt **2** tycka illa om någon

Under lemmat **delge** redovisas valensuppgifter i definitionen. Vid **djävlas** framkommer också sådan information i definitionen. Att verbet konstrueras med prepositionen *med* kan man utläsa av språkexemplet. Under **dissa** framkommer att man kan dissas *någon*, men inte *något*, och på så vis är angivelsen inte helt korrekt. Jag efterlyser således utförligare – och i synnerhet mer systematiskt presenterad – information om ordens valensramar.

Det har, vad jag kan bedöma, i princip inte tillkommit några nya språkexempel i NoKSSO i förhållande till föregångaren NoKSO. Det innebär att huvuddelen av de lemman och betydelsemoment som lagts till inte kompletteras med exempel. Det är synd med tanke på att många av de nytillkomna orden är svåra och att exemplen fyller en viktig funktion i ordboken.

Idiom och uttryck

Vidare innehåller NoKSSO, som det står, ca 13000 idiom och uttryck (se Förord). Bland dessa finner man, som sagt, en del kollokationer, men också reflexiva verb och partikelverb. Givetvis finns det också idiom, men också liknelser och ordspråk. Övrigt är att denna sektion också innehåller en del ettorsuttryck. Under t.ex. lemmat **dam** finner man uttrycket ”damernas” med betydelsen ’dans när damerna bjuder upp’.

Redan NoKSO hade, i förhållande till andra svenska allmänordböcker, kommit långt i presentationen av flerordsförbindelser. Exempelvis var många idiom försedda med språkexempel (se vidare om pre-

sentationen av idiom i svenska ordböcker i Sköldberg 2006). I NoKSSO har författarna kommit ännu längre. För det första har de försökt vara konsekventa vad gäller placeringen av uttrycken. Till exempel är de allra flesta idiomerna, om så är möjligt, placerade under det första substantivet i uttrycket; idiomet *kasta pärlor för svin* återfinns under lemmat **pärkla** och *vacker som en dag* under **dag**. I de flesta fall finns idiomerna under ett lemma, men inte sällan under två. Uttrycket *se dagens ljus* återfinns både under **dag** och **ljus** med samma betydelseangivelse 'födas eller bli 'till'. De språkexempel som tillhandahålls är enkla och pedagogiska. Tack vare dem lyfts uttrycken fram på ett annat sätt än i många andra ordböcker.

Man skulle dock kunna komma ännu längre med idiomerna och uttrycken. Jag har redan varit inne på den många gånger svåra gränsdragningen mellan olika typer av flerordsuttryck. Vidare tror jag att man kan vara mer konsekvent i förhållande till de betydelser som anges under lemmarna. Det händer t.ex. ofta att en överförd betydelse hos lemmat presenteras som idiom och inte, som i andra fall, som ett eget betydelsemoment. Exempelvis finns inte betydelsen 'upphovsman' under lemmat **pappa**. Däremot redovisas uttrycket *vara pappa till något* med definitionen 'vara den som uppfann något'. Vidare förekommer det att ett och samma idiom definieras på olika sätt under två lemmarna. Uttrycket *köra huvudet i väggen* återfinns under **huvud** och **vägg**. Under det första lemmat anges det betyda 'helt misslyckas med något som man försöker göra' och under det andra 'vara envis och fortsätta trots att något egentligen är helt omöjligt'. Slutligen är det svårt att utröna i vilken ordning uttrycken presenteras. De behandlas ofta, men knappast alltid, i bokstavsordning. Det verkar heller inte vara ordnade efter struktur, frekvens eller betydelse (se vidare nedan).

Ett stort antal idiom och uttryck redovisas också i s.k. specialartiklar. Till största delen är det verb som behandlas i dessa, men även beteckningar på kroppsdelar. Sammanlagt finns det 36 specialartiklar i NoKSSO – desamma som finns i NoKSO. Det kan finnas en poäng med att lyfta fram vissa artiklar såhär, men jag ställer mig än en gång frågande till den ordning som fraserna presenteras i. Det går an att finna idiom i kortare artiklar, men i specialartiklarna är det inte lika enkelt. Exempelvis innehåller specialartikeln över **dra** hela 29 idiom och uttryck. De tio inledande är *det drar*, *dra sig*, *dra sig för att göra något*, *dra av något*, *dra fram något*, *dra sig fram*, *dra ifrån något*, *dra ifrån någon*, *dra i gång något* och *det drar ihop sig till något*. Det rör sig sålunda om såväl reflexiva verb, partikelverb som idiom. Detta presentationssätt kan

knappast betraktas som användarvänligt. (Jfr diskussionen kring uttryckens ordning i Svenskt språkbruk i Malmgren 2004.)

Etymologiska uppgifter

Av förordet framgår det alltså att drygt 1200 uppslagsord är försedda med etymologiska uppgifter i NoKSSO. Med tanke på bokens omfattning rör det sig således om nästan en etymologisk ruta per sida. Bland de lemman som försetts med etymologi återfinns exempelvis **dam**, **deprimerad** och **pralin**:

Dam kom in i svenskan på 1600-talet från franskans ”dame”. Ursprunget är latinets ”domina” som betyder ”härskarinna”.

Deprimerad kommer från latinets ”deprimere” som betyder ”trycka ner, kväva”.

Pralin kommer från franskans ”praline”. Ordet anspelar antagligen på en greve du Plessis-Praslin, vars kock sägs ha uppfunnit pralinen på 1600-talet.

Den information som ges i dessa rutor verkar vara korrekt, även om författarna ibland förenklat en smula, t.ex. genom att avstå från att sätta accenttecken på latinska ord. Uppgifterna är lätta att ta till sig och borde intressera många som aldrig mött den här typen av information tidigare. Men för att användaren ska bli riktigt intresserad vill det till att uppgifterna ger en ny dimension åt ordet. Några etymologiska uppgifter är faktiskt ganska intetsägande, t.ex. att **durkslag** kommer från tyskans *Durchschlag*, av *durch* (=genom) och *Schlag* (=slag). Jag kan heller inte låta bli att fundera över urvalet av ord som försetts med dessa uppgifter. Exempelvis borde ordens frekvens i svenskt språkbruk ha relevans. Användaren är nog mer intresserad av ordets ursprung om han eller hon över huvud taget känner till ordet (eller kan tänkas möta det). Bland lemman med etymologiska uppgifter återfinns **augiasstall**, **gandhi-skyнке**, **ganymed** och **oxvecka**, som samtliga påträffas relativt sällan i t.ex. Språkbankens korpusar.

Layout

Som framgår av de två utdragen ur NoKSO och NoKSSO i figur 1–2 ovan har de två ordböckerna mycket olika layout. NoKSSO är mycket mer komprimerad. Den har t.ex. smalare marginaler och avstånd mellan spalterna och minimalt med luft mellan artiklarna. Det finns heller inte radbrytningar inom varje artikel. Detta innebär inte att NoKSSO är osedvanligt komprimerad. Snarare är det NoKSO som har en synnerligen spatiös grafisk utformning. Samtidigt leder författarnas strävan att spara plats till att det ibland blir ganska oklara och mindre snygga övergångar mellan informationskategorierna. Exempelvis stör kombinationen av punkt och inledande gemen (som t.ex. påträffas i artikeln **damma**) mitt estetiska sinne.

dikta^v <diktat, diktade, har diktat; dikta!> **1** skriva dikt **2** täta t.ex. en båt
dikta 'upp något eller **dikta** 'ihop något ljuga eller hitta 'på något

damma^v <dammad, dammade, har dammat; damma!> **1** torka bort damm från något ♦ *Damma bokhyllorna och tavlorna!* **2** ge 'ifrån sig damm ♦ *Vägen dammar.* **damma** 'av något **1** torka bort damm från något börja **2** använda något igen ♦ *Regeringen har dammat 'av ett gammalt förslag.* **damma** 'förbi vardagligt köra fort 'förbi **damma** 'ihop vardagligt börja slåss **damma** 'ner något göra så att något blir dammigt **damma** 'till någon vardagligt slå 'till någon

Av exemplen **dikta** och **damma** framgår bl.a. att de siffror som markerar betydelsemoment och olika betydelser hos uttrycken har samma storlek, vilket gör det svårare att få en överblick över artiklarna. Det faktum att idiomerna och fraserna placeras sist i artiklarna – oavsett vilket betydelsemoment de hör till – förenklar heller inte för användaren. Tyvärr finns det också ett antal korrekturfel i NoKSSO, och många av dessa är nya i förhållande till NoKSO. Exempelvis är siffran 2 vid partikelverbet *damma av något* rättplacerad i NoKSO men som synes inte i NoKSSO.

Summering

Mitt intryck är att Natur och Kulturs Stora svenska ordbok från 2006 har många förtjänster. Ordboken är ett gott val för den som vill ha en behändig allmänspråklig svensk samtida ordbok som lyfter fram olika typer av flerordsförbindelser. Den är också på många sätt betydligt fylligare än föregångaren från 2001, Natur och Kulturs Svenska Ordbok, men samtidigt enkel att förstå sig på. Exempelvis är den klart intressant om

man tycker att definitionerna i Bonniers svenska ordbok är för korta och de i NEO är för krångliga. På så sätt fyller den en lucka på den svenska ordboksmarknaden. Jag har också fått ett intryck av att de personer som står bakom NoKSSO har arbetat självständigt utan att vara så beroende av andra lexikografiska verk i Sverige. Författarna har vågat gå sin egen väg, t.ex. när det gäller böjningsinformation, behandling av idiom och förekomsten av etymologiska uppgifter, och det är positivt.

Samtidigt känner jag mig lite kluven inför NoKSSO. Jag är inte helt klar över hur det är tänkt att den ska användas och vem den egentligen vänder sig till. Liksom NoKSO torde den främst vara avsedd för reception. NoKSSO är i alla fall inte särskilt utförlig då det gäller uppgifter som är typiska för en produktionsordbok, t.ex. om uttal, kollokationer, valens och semantiskt besläktade ord. Med detta nya verk vill författarna troligtvis möta en ny och mer avancerad målgrupp. De har höjt svårighetsgraden genom att göra information om t.ex. uttal och ordklass mer eller mindre implicit och genom att lägga till ett stort antal främmande och ålderdomliga ord. De har också valt en annan, tätare och inte helt lättöverskådlig layout, avstått från illustrationer och många av de lättlästa förtexterna som finns föregångaren NoKSO. Samtidigt har författarna fortsatt att arbeta med ibland nästan väl enkla ordförklaringar. Detta gör att författarna nått långt men kanske inte ända fram när det gäller att göra NoKSSO till en riktigt enhetlig produkt.

Referenser

- Holm, L. 1986. Swedbergs Svensk Ordabok – tryckta källor, föregångare och möjliga förebilder. I: *Jesper Swedbergs Svensk ordabok – bakgrund och tillkomsthistoria*. Uppsala, 1–117.
- Malmgren, S-G. 1992. German-Swedish lexicography in 18th century Pomerania. I: Hyldgaard-Jensen, K. & A. Zettersten (eds.), *Symposium on Lexicography V. Proceedings of the Fifth International Symposium on Lexicography May 3–5, 1990 at the University of Copenhagen*. (Lexicographica Series Maior 43.) Tübingen, 201–216.
- Malmgren, S-G. 2004. En ny svensk konstruktionsordbok. I: *LexicoNordica* 11, 271–292.
- Malmgren, S-G. 2005. Skolordlistan i ny tappning. I: *LexicoNordica* 12, 261–271.
- Malmström, S., I. Györki & P. A. Sjögren 2006. *Bonniers svenska ordbok*. 9 uppl. Stockholm.

- Martola, N. 2002. Två nya lättillgängliga ordböcker. I: *LexicoNordica* 9, 253–270.
- NEO = *Nationalencyklopedins ordbok* 1995–96. Utarbetad vid Språkdata, Göteborgs universitet. Höganäs.
- Sköldberg, E. 2006. Idiom och semantisk variation – i autentiskt språkbruk och i ordböcker. I: Lorentzen, H. & L. Trap-Jensen (red.), *Nordiske Studier i Leksikografi 8. Rapport fra Konference om Leksikografi i Norden Sønderborg 24.–28. maj 2005*. (Skrifter udgivet af Nordisk Forening for Leksikografi. Skrift nr. 9). 359–371.
- SAOL13= *Svenska Akademiens ordlista* 2006. 13 uppl. Stockholm.
- Språkbanken, <<http://spraakbanken.gu.se/>>.
- Svensk skolordlista* 2004. Utarbetad av Svenska Akademien och Svenska språknämnden. Stockholm.

Emma Sköldberg
Forskare
Institutionen för svenska språket
Box 200
405 30 Göteborg
emma.skoeldberg@svenska.gu.se